

Mykhalevych Iryna. Ukrainian “Women’s” Song: On the Topic of the Terms’ Formation. The historical formation of this term is shown in the suggested article. On the basis of the folklore works, made by researches in the 19th century, a detailed review of works is completed. These works highlight the ambiguous position on this issue. This allows you to follow the changes and transformations of the term, that marks the concept of the lyrical song in the women’s performance. Despite the existence of several classifications of nonritual folk-texts, the only theoretically justified classification still does not exist. The main theoretical achievements and works of folk art collections are outlined in this article, where the attempts of folk poetry classifications are contained. By these achievements in the field of ethnography, archeology, folklore and romance a solid foundation for further scientific achievements was laid.

Key words: the women’s song, genre variety, Mychailo Maksymovych, Mykola Kostomarov, Ivan Franko, lyrics, the lyrical hero, the song about love.

УДК 398.83(477.82):801.631.51

Лілія Пикалюк

ПОЕТИКО-ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ ВЕСІЛЬНИХ ПІСЕНЬ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

У статті досліджується поетико-виражальна система західнополіських весільних пісень. Проведений у роботі аналіз дає змогу розширити розуміння мовно-культурного комплексу українців, пізнати семантику основних весільних обрядодійств, атрибутів та образів.

Ключові слова: Західне Полісся, весільні пісні, поетика, тропи, стилістичні фігури.

Постановка наукової проблеми та її значення. Весільна пісенність Західного Полісся характеризується генетичним зв’язком та типологічною однорідністю із загальноукраїнською народною традицією. Її мова позначена підвищеною емоційністю, дотепністю, насичена тропами, стилістичними фігурами, особливою фонікою.

Поетико-виражальна система західнополіських весільних пісень складна і різнобічна, має багато спільного з творами інших пісенних жанрів, проте вирізняється більшим динамізмом, стислістю, лаконіч-

мом вислову, залежністю від жанрових різновидів, змісту, функцій пісень, обрядодій.

Найкраще та найбільш сконцентровано характер образного мислення, на думку М. Коцюбинської [16], виявляють саме тропи. Завдяки тропам розкривається багатство асоціативних відтінків, посилюється, увиразнюється емоційне та оцінне забарвлення зображуваного чи вираженого в пісні.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У сучасній фольклористиці дослідженню поетико-виражальних засобів весільних пісень Західного Полісся присвячено недостатньо уваги. Незважаючи на те, що це питання частково привертало увагу дослідників, воно ще жодного разу не ставилося у практичну площину. Регіональні дослідження Олени Цвид-Гром, Ольги Саварин та ін. обійшли цю непросту тему. Тим часом без комплексного аналізу тропів весільних пісень Західного Полісся уявлення про цей обряд буде неповним.

Метою статті є дослідження поетико-виражальних засобів весільних пісень Західного Полісся.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Найпоширенішим тропом поетичного мовлення та найдієвішим засобом посилення картинності й емоційності мови західнополіської весільної пісенності є *епітет*. Більшість епітетів у весільних піснях загальнофольклорні. Наприклад, *море глибоке, синєє море, чисте поле, долина широка, зелена дібровонька* та ін.

Інша частина епітетів зумовлена жанром весільних пісень, тому вони вживаються для конкретизації та надання певного відтінку переважно весільним чинам та атрибутам: *Ганя милесенька, Володько молодецький, чужий батечко, чужая матюнка, дивоцтво пишноє, зять хороший, сват багатий*, тощо.

Крім того, на означення персонажів, окремих образів та явищ західнополіського весілля вживаються епітети-прикладки: *свашки-неспашки, коровайночки-молодички, коровайнички-душки, чужая-чужаниця, свашечки-співачки, дочки-перепилочки* та ін.

Як бачимо, майже кожному епітету та звертанню у весільній пісенності притаманні ознаки пестливості.

Ще більш змістовними та емоційно насиченими у весільних піснях виступають *порівняння*, що ґрунтуються на зіставленні понять, на паралелізмі уявлень та на асоціативних зв'язках.

Матеріалом виникнення порівнянь у весільних піснях став реальний світ, передусім – світ природи. Причому основою більшості порівнянь є зовнішній вигляд персонажів або атрибутів весілля:

Понад лісом стежейки,/2 р. Й а круз ліс дорожейка,/2 р. Там Гальочка ходила,/ Цвіт-калину ломила,/ До личка ї прикладала,/ Татойка ї питала:/ – Чи буду такая/ Як калинойка тая?/ – Будеш, дитятко, будеш,/ Покіль ї у мене будеш./

Як підеши до чужого,/ То спаде з личка краса,/ Як з калинойки роса [1, ф. 5, опр. 1, од. зб.].

Іноді дії, особливості чи якості суб'єкта порівнюються із властивостями образів природи, інших людей або предметів:

– Ой розлучимось, моя донечко, з тобою,/ Як щука-риба з холодною водою [3, ф. 5, опр. 1, од. зб. 11].

Власне весільними є порівняння, у яких зіставляються представники двох родів:

Віддай мене, моя мати,/ До такої хати,/ Де зовиця, як сестриця,/ Свекорка, як мати /2р. [3, ф. 5, опр. 1, од. зб. 11].

Чи не найбільше значення в західнополіських весільних піснях має *метафора*. В її основі лежить порівняння, за допомогою якого знайомі явища бачимо в новому світлі.

Найбільше метафори вживаються для вираження емоційного стану молодої або її батьків. Вони втілюють їхні радощі, болі, переживання за майбутнє життя дівчини в новій сім'ї, що досягається за допомогою взаємодії чуттєвого, матеріального, фізичного, з одного боку, і духовного, абстрактного – з іншого.

Прийшли свати сватати,/ – Я вже стала плакати./ Батько ї мати ни дає,/ А серденько пристає [3, ф. 5, опр. 1, од. зб. 11].

Важлива роль у поезії весільних пісень належить персоніфікації, різновиду метафори. Найчастіше завдяки персоніфікації в західнополіських весільних піснях змальовуються весільні атрибути, наприклад, віночок молодої:

Скаче, виночок, скаче,/ Чогось то він хоче./ Од князя молодого/ Таляра золотого [13].

Значну роль серед поетико-виражальних засобів західнополіських весільних пісень відіграє *метонімія* та її різновид – *синекдоха*. Найчастіше синекдоха вживається для називання цілого предмета чи явища у значенні характерної його частини та навпаки. Наприклад,

слово «весілля» означає весільну пісню, з якої розпочинаються усі весільні обрядодії:

Попитаймося Галі/ Й Галіного татойка,/ Чи дозволить, чи благословить/ Весілля заспівати [11, с. 41].

Синекдохою може позначатися і частина цілого, наприклад, у тексті пісні «...*В тебе роду мніго, в мене дару мало...*» [11, с. 50], слово «дар» виражає множину.

У сваських та величальних піснях з усіх художніх тропів домінують *гіпербола* та *літота*. Гіпербола найчастіше використовується для підкреслення краси та заможності молодої:

*Сторонітеся, люди,/ Багатірочка іде,/ Сім кіп добра везе,/ Чередою корови жене,/ *І ще того мало./ Ще й під руки набрано* [5, ф. 5, опр. 1, од. зб. 14].*

Літота, навпаки, створює ефект применшення достатку свашок та сватів:

*Ой у нас сваха такого роду,/ Що не тримала корови зроду./ *А тільки вона козу тримала,/ То вона сиру нам не зобрала* [11, с. 144].*

Важливу роль у весільних піснях відіграють *іронія* та *сарказм*.

Іронія найчастіше вживається в жартівливих пісенних кпинах між закісницями та свашками:

Наша сваха барана вкрала,/ Між ноги сховала./ У барана круті роги,/ Подерли свасі ноги [2, ф. 5, опр. 1, од. зб. 7].

Широко використовується у весільних піснях і гротеск. Цей художній засіб, на відміну від іронії, більш дошкульний та розвінчувальний. Наприклад:

*Ми пона обманили,/ За шлюб ни платили./ Дали трісок у пеленю,/ *А він сховав у кішеню* [8, ф. 5, опр. 1, од. зб. 32].*

У значній частині західнополіських весільних пісень, що супроводжують обряди випікання та ділення короваю, сваські передирки за сир та ін., фігурує *профанація*. Згрубіла та табуйована лексика, наголошуючи на деяких комічних моментах, надає пісням та весільним обрядодійствам жартівливого характеру.

*Допустили нигодяя / 2 р./ До нашого куровая,/ *А він рук ни поміє*,/ *І делити не вміє* [10, с. 91].*

Велике значення у збагаченні поетичного мовлення емоційними нюансами, увиразненні художнього зображення у весільній пісенності мають стилістичні фігури.

Типовим стильовим та композиційним прийомом у весільних піснях є *паралелізм*. Двопланова будова пісенного тексту допомагає

глибше передати душевний стан персонажів весілля, розкрити символіку їхніх образів, крім того, вона відіграє роль своєрідної інтродукції, за якою розглядається основна фабула: *Ходить зозулька по сіножаті,/ Питає пташок, як мні кувати?/ – Ой куй, зозулько, як ти кувала,/ То буде тобі од пташок слава./ Ходить Леночка по новій хаті,/ Питає матюнку. Як свекруху звати?/ – Зви так свекруху, як мене звала,/ То буде тобі од Бога слава* [7, ф. 5, опр. 1, од. зб. 22].

Основний зміст наведеної пісні виражається звичайно у її другій частині, в «людській паралелі».

Дуже часто в західнополіських весільних піснях використовується форма заперечного паралелізму, який скеровує увагу на основну властивість зображуваного, створює контраст або яскравіше виражає символіку використаного образу:

То не місячик світить,/ То не соніко сходить,/ Молодейкий Василько/ Кругом столика ходить [12].

Функція формування контрасту зображуваного належить ще одній стилістичній фігурі – *антитезі*. За допомогою цієї фігури найчастіше у весільних піснях підкреслюється якась важлива зовнішня ознака:

Привезли молодую,/ Не велику, малую [4, ф. 5, опр. 1, од. зб. 13],
або розкривається натура, стан персонажа весілля:

Не з міста міщаночки, /2 р./ Ми з села селяночки [11, с. 141].

Особливе місце у системі поетичного синтаксису займають різного роду *анафори*: звукові, лексичні, синтаксичні. Відповідно функції, які виконує анафора в тому чи іншому пісенному тексті, теж різні. Найбільш поширеними є лексичні анафори, які акцентують увагу на головному емоційному моменті теми:

Розкидай, Боже, братову хату/ По одній деревині,/ Що він розкидав мою косоньку / По одній волосині [10].

Повторення протиставного сполучника «а» в наступній пісні надає кожному з елементів, тобто кожному дню тижня, виняткового значення:

А п'ятниця – та початниця,/ А субота – коровайниця,/ А неділя – та розмай косу,/ А в вівторак дари дарать,/ А в середу по барилках шарать,/ А не будьмо до суботи,/ Бо заставлять до роботи [11, с. 40].

Помітним прикладом синтаксичної анафори є також міжпісенні рефрени, що відкривають окремий пісенний текст. Такі рядки є, по суті, заспівами окремих весільних текстів:

*Перша квітолка – молодий Юрочка./ Наши вонка мигають, / 2 р./
А двери скрипають./ А пічка регоче, Бо короваю хоче / 2 р. [4, ф. 5,
опр. 1, од. зб. 13].*

Подібно до анафори, для увиразнення поетичного мовлення весільних текстів використовується **епіфора**:

*А дівчина по світлиці ходить,/ До матера стиха говорить:/ –
Порадь мене, мати,/ що мені людям казати:/ Ци мені, мати,
рушнички давати,/ Ци, може, одказати? / – Ліпше, доню, рушнички
дати,/ Ніж людям одказати [11, с. 29].*

На основі проаналізованих пісень можемо сказати, що анафора та епіфора почасти можуть виконувати в ліричному сюжеті ще й важливу композиційну функцію.

Розширення сюжету у весільній пісні досягається за допомогою **конкатенації** (повторення кінцевого слова одного рядка на початку другого).

*Не лежи, вітройку, межи горойками, /2 р./ Стань помаленьку і
потихеньку /2 р.*

*Неси вісточки мему тестейку./ Хай ожидає гостя любого,/
Гостя любого й зтейка свого [11, с. 78].*

Отже, визначивши основні зображально-виражальні засоби досліджуваного обрядового пісенного матеріалу, ми спостерегли, що їм належить надзвичайно важлива роль, залежно від жанру весільної пісні, у творенні образів, увиразненні почуттів головних персонажів весілля, у створенні комічних ситуацій тощо.

Ліричне звучання окремих пісень поглиблюють психологічні паралелізми, порівняння, метафори, димінутиви, гіперболи, риторичні звертання, різноманітні тавтологічні повтори, рефрени, діалоги, монологи, які наближують зображуване до слухача, створюють задумливу інтимну атмосферу. У жартівливих сваських піснях для створення комічного ефекту використовують аугментатив, літоту, профанацію, просторічну лексику, синекдоху, іронію, сарказм, антитезу, тавтологію, плеоназм. Пісні, що описують чи пояснюють поодинокі дії весілля, позначені використанням епітетів, метафор, порівнянь, анафор, асиндетонів, конкатенацій та композиційних паралелізмів. У піснях, що заворожують щастя-долю, майже завжди фігурують апострофи, метафори та персоніфікації.

Проведений у роботі аналіз символіки весільних пісень Західного Полісся дав змогу розширити розуміння мовно-культурного комп-

лексу українців, пізнати семантику основних весільних обрядодійств, атрибутів та образів.

З'ясувалося, що символіка весільних обрядодійств та атрибутів найяскравіше виражена в пісенних текстах, що супроводжують чи не кожен ритуал весілля, адже в багатьох із них містяться значно архаїчніші елементи, ніж у самому обряді.

Матеріалом для пісенної символіки послугував об'єктивний, реальний світ – це, насамперед, світ природи (сонце, місяць, зірки, хмари, вітер, річка, дерева, трави, квіти, птахи), деякі види трудової діяльності (сівба, поливання, риболовля, охота) та обрядові дійства (витоптування саду, кропіння водою, розплітання коси тощо). Об'єктом поетичної символізації у весільних піснях стали головні персонажі весілля, зокрема їхні стосунки, вчинки, думки, настрої, почуття та переживання.

Найбільше в піснях відбилися найдавніші народні вірування (тотемізм, анімізм, культ предків), пережитки окремих етапів еволюції суспільства – від часів гетеризму до княжої доби, інсценізуючи те, що в минулому було реальною дійсністю: в доісторичний період – викрадення нареченої, укладання шлюбу біля води, освячення його хлібом, договору між родами, викупу; у княжу добу – життя дружини та княжого двору, військових нападів та походів; у козацький період – найменування весільних чинів, елементи одягу. Сліди пізніших часів уже малопомітні. Мотиви татарського, польського панування, козацької держави збереглися лише в поодиноких пісенних текстах. Із запровадженням християнства в піснях почали фігурувати образи Господа, Божої Матері, ангелів та ін. Побутують спеціальні пісенні формули-звертання до Бога з проханнями поблагословити та наділити доброю долею.

На думку Хв. Вовка, християнство спричинило розклад весільного обряду, який «іде, хоч і дуже поволі, але невпинно, і з часом він неминуче знищить всі сліди тої доісторичної старовини, носієм якої він досі був». Адже відомо, що востаннє в повному обсязі традиційне весілля можна було побачити у 1960-х роках.

Побутування весільних пісень із сирітськими мотивами, у яких звертаються до покійних батька чи матері з проханням поблагословити, випроводити до шлюбу, привітати молодих після вінчання, дати пораду й т. п., зумовлене традиційним для нашого народу культом предків.

На атрибутиці традиційного весілля значною мірою позначився вплив тотемізму – одне з найдавніших вірувань часів матриархату, що було первісною формою усвідомлення родинних стосунків. З-поміж них найбільше вирізняється коровай, який замінив собою тваринну жертву. Вживання впольованого звіра на перших порах означало прилучення до роду тотема, а з утворенням ендогамної сім'ї стало символом об'єднання двох родин. У багатьох весільних піснях вмістилищем родового тотема фігурує кожух.

Символіка образів весільних пісень мотивується передусім через фонові знання народу. Найчастіше символами ставали ті образи, які постійно перебували в полі зору наших предків, наприклад, астральні тіла, тварини та рослини. Символіка образів як стійке художнє уявлення виникла у весільній пісні в результаті використання різних художніх засобів, серед яких найголовніші – прикладка, художній паралелізм, метафора, персоніфікація та порівняння. Найчастіше ліричні персонажі у піснях постають у вигляді тотемних птахів: молодий – голуб, сокіл, лебідь; молода – голубка, зозуля, перепілка, лебідка; сакральних дерев (дуб, явір; калина, береза), астральних образів (місяць, сонце; зірка). Найчастіше ці поетичні символи у текстах весільних пісень подані попарно: «лебідь-лебедойка», «голуб-голубочка», «селезінь-вутонька», «дубок-калинойка».

Поетико-виражальна система західнополіських весільних пісень не вирізняється особливою складністю, проте досить різнобічна; має багато спільного з творами інших пісенних жанрів, однак вирізняється більшим динамізмом, стислістю, лаконізмом вислову. Художня мова пісенних текстів позначена підвищеною емоційністю, дотепністю, особливою фонікою. Текстова фактура насичена тропами, стилістичними фігурами, що покликані підкреслити силу висловлюваного в пісні смутку, радості, страху та інших емоцій.

Висновки. Використання поетично-виражальних засобів спричинене особливістю функціонального спрямування жанрових різновидів весільних пісень. Ліричне звучання окремих пісень поглиблюють психологічні паралелізми, порівняння, метафори, димінутиви, гіперболи, риторичні звертання, різноманітні тавтологічні повтори, рефре-ни, діалоги, монологи, які наближують зображуване до слухача, створюють задумливу інтимну атмосферу. У жартівливих сваських піснях для створення комічного ефекту використані аугментатив, літота, профанація, просторічна лексика, синекдоха, іронія, сарказм, антитеза, тавтологія, плеоназм. Пісні, що описують чи пояснюють поодинокі

дії весілля, позначені використанням епітетів, метафор, порівнянь, анафор, асиндетонів, конкатенацій та композиційних паралелізмів. У піснях, що заворожують щастя-долю, майже завжди фігурують апострофи, метафори та персоніфікації.

Як бачимо, дослідження поетики весільних пісень виносить на поверхню первісні уявлення нашого народу про світ та про шлюбні стосунки зокрема.

Джерела та література

1. Архів ПВНЦ, ф. 5, опр. 1, од. зб. 4 (зап. Мирослава Дячук від Федори Петрівни Бубели 1919 р. н. у с. Кримному Старовижівського р-ну).
2. Архів ПВНЦ, ф. 5, опр. 1, од. зб. 7 (зап. від Г. Грицик 1915 р. н. у с. Скулині Ковельського р-ну).
3. Архів ПВНЦ, ф. 5, опр. 1, од. зб. 11 (зап. В. С. Дехтярук від Ганни Осіпчук 1935 р. н. у с. Скулині Ковельського р-ну).
4. Архів ПВНЦ, ф. 5, опр. 1, од. зб. 13. (зап. від О. В. Хомич 1925 р. н. у с. Кухлах Маневицького р-ну).
5. Архів ПВНЦ, ф. 5, опр. 1, од. зб. 14 (зап. М. Шукалович від Катерини Черевко 1931 р. н. у с. Залізниці Любешівського р-ну).
6. Архів ПВНЦ, ф. 5, опр. 1, од. зб. 17–37 (зап. О. Білецька від Анастасії Свисстун 1942 р. н. у с. Черчі Камінь-Каширського р-ну).
7. Архів ПВНЦ, ф. 5, опр. 1, од. зб. 22 (зап. О. Б. Фуріва, І. О. Дубінчук від Ганни Андріївни Дубінчук 1929 р. н. у с. Острівці Камінь-Каширського р-ну).
8. Архів ПВНЦ, ф. 5, опр. 1, од. зб. 32. (зап. С. Полезнюк від Варвари Балюк 1925 р. н. у с. Сереховичах Старовижівського р-ну).
9. Бублейник Л. Особливості художнього мовлення : навч. посіб. зі спецкурсу для студ. гуманіт. ф-тів / Л. Бублейник. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2000. – 177 с.
10. Весілля у Сварицевичах // Фольклористичні зошити. – 2005. – Вип. 8. – С. 91.
11. Денисюк І. Пісні з-над берегів Турського озера / І. Денисюк. – Луцьк : Надстир'я, 2004. – 256 с.
12. Зап. Галина Бурко від Марії Бурко 1918 р. н., Ярини Ятчук 1928 р. н., Анастасії Никончук 1924 р. н. у с. Велимчі Ратнівського р-ну.
13. Зап. Т. Приступа, Н. Франків, Н. Курей у с. Сереховичах Старовижівського р-ну.
14. Козяр С. Порівняння як засіб створення образної експресивності весільної пісні / С. Козяр // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. пр. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. – Вип. 17. – С. 56–62.
15. Копаниця Л. Пісенні жанри українського фольклору : навч. посіб. / Л. Копаниця. – К. : Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2004. – 222 с.
16. Коцюбинська М. Образне слово в літературному творі / М. Коцюбинська. – К. : Вид-во АН УРСР, 1960. – 188 с.
17. Рибак Ю. Весільні передладканки в традиції Надбужжя / Ю. Рибак // Фольклористичні зошити. – 2005. – Вип. 8. – С. 57.

Пикалюк Лилия. Поэтико-выразительные средства западнopolесских свадебных песен. В статье исследуется поэтико-выразительная система западнopolесских свадебных песен. Проведенный в работе анализ позволяет расширить понимание культурно-речевого комплекса украинцев, узнать семантику основных свадебных обрядодействий, атрибутов и образов. Вследствие анализа текстов свадебных песен выяснено, что использование поэтико-выразительных средств обусловлено особенностью функционального направления жанровых разновидностей свадебных песен. Выяснено, что художественный язык песенных текстов обозначен повышенной эмоциональностью, остроумием, особой фоникой, а текстовая фактура насыщена тропами, стилистическими фигурами, которые призваны подчеркнуть силу излагаемых в песне грусти, радости, страха и других эмоций. Предлагаемая статья основывается на привлечении широкого фактологического материала, в частности архивных фондов, что доказывает объективность сделанных выводов.

Ключевые слова: Западное Полесье, свадебные песни, поэтика, тропы, стилистические фигуры.

Pykaliuk Liliya. Poetiko-expressive Facilities of Weddings Songs of Western Polissia. The article examines the poetic and expressive system western Polissya wedding songs. Conducted in the analysis allows us to expand the understanding of language and cultural complex Ukrainian, learn basic semantics of sacred ceremonies wedding, attributes and images. Based on the analysis of texts wedding songs from established that the use of poetic means of expression caused by functional feature directing genre varieties of wedding songs. With established that artistic language song texts marked by high emotion, wit, particularly phonics and rich text texture trails, stylistic figures that are designed to emphasize the power of expression in the song of sorrow, joy, fear and other emotions. The sending paper is based on attracting a wide factual material, including archival funds that enabled objective conclusions.

Key words: Western Polissia, wedding songs, poetics, tropes and stylistic figures.

УДК 821.161.2-2.09

Кирило Поліщук

ПОЕТИКА ЗАГОЛОВКІВ П'ЄС ІВАНА ТОБІЛЕВИЧА

У статті розглянуто проблему поетики титулу літературного твору як особливого композиційного елементу. На основі варіацій титулів простежено, як міняється опція сприймання твору, як змінюється розуміння головної ідеї. Отримані результати дослідження слугують базою для подальших досліджень у цьому напрямі.

Ключові слова: поетика, титул, Іван Тобілевич, драматургічна майстерність, оптимальна організація, системотворчий чинник.